

Bogdándi Zsolt

Ítélmesteri jegyzetek és perfolyam a fejedelmi táblán a 16. század második felében

Az Erdélyi Fejedelemség területén a 16. század második felében kialakult központi, kúriai bírások szervezetének és működésének feltárása reménytelen vállalkozásnak tűnhet, ha arra gondolunk, hogy e bírói „irodáknak” a szórványos emlékekből kikövetkeztethetően egykor meglehetősen gazdag iratanyaga, az ítélmesteri és jogügyigazgatói levelesládák tartalma a fejedelmi tábla addig megőrzött anyagának az erdélyi királyi táblai levéltár 1945-ben történt, teljesnek mondható pusztulásakor elenyészett.¹ Így, akárcsak a középkori kúriai irodák munkáját feltáró Bónis Györgyöt,² e sorok íróját is arra kényszerítik e körülmények, hogy a kora újkori fejedelmi jogszolgáltatás működésének feltárásához, a kiállított ítéletlevelek és a formuláskönyvek mellett, az ún. kancelláriai jegyzetekre támaszkodjon.

A Mohács előtti időszakra vonatkozó hivataltörténeti munkák egyértelműen kiemelik a kancelláriai jegyzetek tanulmányozásának a fontosságát, a kancelláriák működését, személyzetük összetételét ezek nélkül feltárni lehetetlen.³ Ez a megállapítás érvényes ugyan a kora újkor időszakára is, de e korszak kutatói közül csak elvétve találunk olyant, aki megállapításai alátámasztásában az iratokon fennmaradt jegyzetekre vagy egyáltalán az okleveles anyagra alapozna. Reménykeltő kivételnek számítanak e tekintetben Fejér Tamásnak az utóbbi években megjelent munkái, melyek jelentős mértékben kancelláriai jegyzetek alapján mutatják be a fejedelmi kancellária 16. századi működésének egy-egy vetületét.⁴ A perekkel kapcsolatos, gyakran terjedelmes hátlapi jegyzeteket,

Bogdándi Zsolt (1977), PhD, tudományos munkatárs, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Jakó Zsigmond Kutatóintézet, Kolozsvár, bogdandi.zsolt@eme.ro.

A tanulmány az NKFIH 139281 azonosító számú projekt keretében valósult meg.

¹ A fennmaradt, kevesebb mint fél folyóméternyi iratanyag leírását lásd Varga Endre–Veres Miklós: *Bírósági levéltárak 1526–1869*. Szerk. Sashegyi Oszkár. Bp. 1989. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai I. Levéltári Leltárak 6.) 310–316. Az ítélmesterek hivatalváltásakor a működésük során keletkezett iratanyagot a hivatali utódjuk vette át már a középkorban, és a gyakorlat a fejedelemség korában is fennállt, így van okunk feltételezni, hogy a hivatali írásbeliség ezen emlékei, a protonotariusi „irattárak”, átvészelve a fejedelemség korának pusztításait, töredékesen ugyan, de bekerültek a 18. század elején felállított erdélyi királyi táblai levéltár állagaiba. A Mohács előtti iratmegőrzésre lásd Bónis György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Bp., 1971. (A továbbiakban Bónis: *Jogtudó értelmiség*) 390–391. Az ítélmesteri levelesládák átadásának kora újkori gyakorlatára lásd Bogdándi Zsolt: *Az erdélyi ítélmesterek hiteleshelyi jellegű tevékenysége a 16. század végén*. = „... Éltünk mi sokáig két hazában...” *Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére*. Szerk. Dáné Veronka, Oborni Teréz, Sipos Gábor. Debrecen 2012. 144; Uő.: *Wesselényi Miklós. Egy ítélmester életútja a 16. század végi Erdélyben*. = *Certamen I. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. szaksztyábjában*. Szerk. Egyed Emese–Pakó László–Weisz Attila. Kvár 2013. 243.

² Bónis György: *A kúriai irodák munkája a XIV. és XV. században*. Levéltári Közlemények XXXIV(1963). (A továbbiakban Bónis: *A kúriai irodák*) 197–246.

³ Az ezekből nyerhető adatokra nagymértékben támaszkodott mások mellett Bónis György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Bp. 1971. és Szilágyi Loránd: *A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458–1526*. Turul XLIV(1930). 45–83

⁴ Lásd Fejér Tamás: *Az erdélyi fejedelmi kancellária regisztrumvezetési gyakorlata a 16. században*. Levéltári Közlemények LXXXV(2014). 3–32.; Uő.: *Kancelláriai jegyzetek az erdélyi fejedelmi kancellária okleveles gyakorlatában a Báthoriak korában (1571–1602)*. Turul LXXXVIII(2015). 3. füzet. 81–96; Uő.: *16. századi erdélyi*

az ún. signaturákat azonban nem vette vizsgálat alá, tanulmányunkban ezért most megkíséreljük, ezeket bemutatva, a fejedelmi jogszolgáltatásra, a tábla működésére, a törvénykezési jegyzőkönyvek vezetésére vonatkozó következtetések megfogalmazását.

A signaturák feltűnése a tömeges jellegű oklevéladással függ össze, a 14. század második felétől már az oklevelek hátlapjára írják az ország nagybírái, illetve ítélmesterei a perben történetek lényegesnek számító elemeit.⁵ Kezdetben csak a megjelent ügyvédek neveit, a perbeli határidőket, bírságok fizetésének teljesítését vagy elmulasztásukat jegyezték fel, de a 16. század elején a már jóval terjedelmesebb jegyzetek is meglehetősen részletesen tájékoztatnak a perfolyamról.⁶ Használatukat az 1486. évi törvény, amely a birtokperек tárgyalását négy, egymást követő nyolcados törvényszakra szorította vissza, már szokás szerintinek nevezte, meghagyva, hogy az alperest az első nyolcadon kiáltsák ki, majd az ügyben illetékes ítélmester „ut moris est” írjon signaturát.⁷

Minden jel arra utal, hogy ezt a törvényben említett gyakorlatot a későbbiekben is folytatták, és a signaturák írói a fejedelemség korában is az ítélmesterek voltak. Erre következtethetünk egyrészt a 16. század második felében szolgáló protonotáriusok kézjegyeinek tanulmányozása alapján, másrészt, ritkábban ugyan, de ezeket a hátlapi jegyzeteket az ítélmesterek alá is írták vagy a saját kezűleg írott szövegekben tanúkként meg is nevezték magukat. Ez utóbbira jó példa II. János királynak 1568. február 6-án, Segesvárott, a vízkereszti törvényszakon kiállított oklevele, melyből kiderült, hogy Pistaki Lukács kancelláriai íródeák a felperes Darlaci Anna nevében az alperes Bethlen Györgyöt Wesselényi Miklós ítélmester segesvári szállásán felszólította, hogy vegye fel a felperes által letett zálogösszeget, és a szénaverősi jobbágytelket engedje vissza, de az alperes ezt megtagadta, és azt mondta, hogy a törvénytől vár ítéletet, amiért harmadnapra a kúriába idézték.⁸ Ennek az oklevélnek a hátlapjára először éppen az oklevél szövegében is szereplő Wesselényi Miklós ítélmester jegyezte fel, hogy 1568. május 24-én jelenlétben (*coram me magistro Nicolao de Wýsselen*), a felek akaratából, a pert az akkori állása szerint a nemesek következő törvényszakára halasztották. A következő jegyzet értelmében, ugyanazon év október 26-án újabb halasztás történt, ezúttal a vízkereszti nyolcadra, Szigeti Pál protonotarius előtt, aki a signaturát saját kezével írta (*coram me magistro Paulo Zygethy prothonotario regie majestatis. Idem magister Paulus Zygethy manu propria*).

A 15. századi decretum szűkszavú megjegyzéséhez képest Kitonich János jóval bővebben tárgyalja ezt a kérdést perjogi értekezésének harmadik részében. Kitonich művének az erdélyi fordítója, Kászoni János „törvénybeli jegyzések” gyanánt értelmezte e signaturákat. Az idézett részben, ahol arra a kérdésre ad választ, hogy miként kell az oklevelekbe nem foglalt feljegyzésekről vélekedni, és hogy lehet-e azok alapján új pert kezdeni,⁹ kifejtette, hogy bár „sokan efféle jegyzéseket, haszontalanoknak, és továbbára semmire kelleoknak mondgyák lenni”, mégis

királyi könyv-töredékek és elveszett királyi könyvek. = Peregrináció és erudíció. Tanulmányok Tonk Sándor tiszteletére. Szerk. Bogdándi Zsolt és Lupescu Makó Mária. Kvár 2020. 121–125.

⁵ Bónis: *A kúriai irodák* 224.

⁶ Hajnik Imre: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt*. Bp. 1899. 227–228.

⁷ „Et per magistrum, coram quo causa ipsa mota fuerit, debeat fieri – ut moris est – signatura.” – *Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1458–1490*. Francisci Döry collectionem manuscritam additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Geisa Érszegi, Susanna Teke, Bp. 1989.

⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL), Bethlen It., P 55, 5-119, no. 4.

⁹ *Directio methodica processus iudicarii iuris consuetudinarii inlyti regni Hungariae*. Per M. Johannem Kithonich de Koztanicza. *Rövid igazgatas a' nemes Magyar Orszagnak es hozzá tartozó Részeknek szokott törvény folyasirol*. Melyet deákból magyar nyelvre fordított Kaszoni Janos Varadgyan. Leutschoviae, 1650. (kétnyelvű kiadás). 73–75.

azokat, ha a per lényegére vonatkoznak, tehát a „keresetnek avagy ügynek valóságát és érdemit illetik”, de valamilyen okból nem keltek róluk levelek, a pereskedéshez fel lehet használni („ez illyenből tsinálhatnak peor fel-állato levelet” vagy latinul „judiciales fieri posse”). Kitonich példát is hoz a signaturák perbeli bizonyítékként való felhasználására 1611-ből, amikor a kassaiaknak a szilvásújfalui nemesekkel a királyi táblán folyt perében a signaturában egy emberölés okán a nádori ítélőszék elé utalták a pert, egy hatalmaskodás ügyében pedig köztudományvételt rendeltek el. A signaturában fennmaradt bírói ítéletekről „semmi derék levél... nem volt irva keozel húsz esztendeig”, de minthogy e jegyzetek nyilvánvalóan a bíró kezével keltek „és az jegyzések folyása is nem irkált, firkált, vakartsált, és idegen kéz által is nem motskoltatott meg”, azoknak hitelt adtak. Mindezek mellett „jobb mindenkor efféle jegyzéseket a szokott forma szerint, a' birotol levélbe ki-venni”, minthogy azok könnyen elveszhetnek és elszakadhatnak; a bírói levelekben is a megrögzült szokás szerint mindig oklevelekről van szó, ezért „ordinarie hujusmodi signaturae semper in literarum forma potius extrahendae sunt”.¹⁰

Kitonich fenti magyarázata nagyrészt e jegyzetek jogértékét érinti, példái pedig a Magyar Királyság joggyakorlatára vonatkoznak, de lássuk, hogy megfelelnek-e leírásának az Erdélyi Fejedelemségben a 16. század második felének táblai joggyakorlatában alkalmazott signaturák. A középkori gyakorlathoz képest megfigyelhetjük, hogy e korszak signaturáinak az ún. formai része, amely a kiállításra kerülő oklevélpéldányok számát rögzítette,¹¹ elmarad, de a tartalmi, a per érdemére, annak folyamára vonatkozó feljegyzések jóval részletesebbek. Jó példánk van erre, már a tábla működésének első éveiből, 1558-ból, Izabella királynénak ezen év utolsó napján, Kolozsvárott kelt idézőlevelének hátlapjáról.¹² Az oklevélben Fehér vármegyei nemesek arra kaptak utasítást, hogy idézzék a kúriába Körösi Ferenc özvegyét, mivel az a férje magszakadásával a kincstárra háramlott bolyai jószágot nem adta át. A signatura ez esetben az irat hátlapját teljesen betöltve részletezi a perfollyamot egészen a feltehetően végső döntésig: az első leváta, tehát perfelvétel 1559. január 18-án történt, ekkor a kincstár érdekeit képviselő director személyesen jelent meg, az alperest pedig ügyvédként a későbbi protonotarius, Wesselényi Miklós képviselte. Néhány nap múlva, január 23-án ugyanazok a perbeli képviselők újból felvették a pert, ekkor Wesselényi neve mellett megjelenik a „cum nostris et petit par, solvit in tallero” formula, tehát prókátorként a fejedelem ügyvédvalló levelével jelent meg, és másolatot, vagyis *part* kért az oklevélről, melynek árát készpénzben, tallérban fizette meg. Január 26-án újabb perfelvételtől szerzünk tudomást, ekkor már a felperes előadta keresetét, miszerint a jószágokat a kincstár részére kérte, minthogy Körösi magtalanul halt el, az alperes asszony hitbérét, úgymint négy aranyat pedig a tábla előtt letette. A helyenként az olvashatatlanságig elhomályosult jegyzetből csak következtetni tudunk a peres felek további lépéseire: az alperes először a törvényszék ellen tett kifogást, arra hivatkozva, hogy az elmúlt gyulafehérvári diéta határozata értelmében ezen a törvényszakon csak az újabb hatalmaskodások, fellebbezett ügyek és a tizeddel kapcsolatos perek tárgyalhatók,¹³ erre a jogügyigazgató Werbőczy Decretumára való hivatkozással úgy érvelt, hogy a kincstárat illető ügyekben a fejedelem a magvaszakadt

¹⁰ Uo. 75.

¹¹ Bónis: *A kúriai irodák* 226–227.

¹² MNL OL, A gyulafehérvári káptalan levéltára, F4 Cista Capituli, Com. Albensis, Cista 4, fasc. 1., nr. 9.

¹³ A terminusnak a hadjárat miatti elhalasztásáról és az ezen tárgyalandó perekről lásd Bogdándi Zsolt: *A fejedelem-ség kori törvénykezési szakaszokról (1556–1600)*. Erdélyi Múzeum LXXVII(2015). 1. sz. (A továbbiakban Bogdándi: *Törvénykezési szakaszok*) 68–69.

örököseit bármikor, akármelyik terminuson bizonyításra kötelezheti. Az alperes előadta, hogy a director megszakadás címén idézte meg, de Körösi Ferenc esetében ez nem áll fenn, mert életben van a Miklós nevű, vele osztatlan testvére. A jogügyigazgató ezzel szemben azt állította, hogy a kincstárnak nincs követelése Miklóssal szemben, minthogy Bólyát és tartozékait néhai János király Ferencnek adományozta, így annak özvegyét keresik, és ezenfelül – ha az egyre nehezebben kibetűzhető jegyzeteket jól értelmezzük – Ferenc elmulasztotta magát bevezettetni a jószágba, vagy ha meg is történt az iktatás, az arról kelt jelentést nem íratta át privilégiumként („tamen iuxta clausulam in donacionibus inseri solitam: *quos nos etc. [...] nobis in specie fuerint reportate, idem [?] non reportasset [...] in privilegio non fecisset redigi*”), így ő és örökösei rosszhiszeműen birtokoltak, amiért a birtokot és az elmúlt években beszedett hasznát – a hitbér kifizetése nélkül – a kincstárnak követeli. Habár a perben hozott döntés, a *Judicatumot* tartalmazó rész olvashatatlansága miatt, nem értelmezhető, mégis érdemesnek tartottuk e signatura szövegét hosszán idézni, a peres eljárásra vonatkozó forrásértéke miatt. E korai jegyzetből az is egyértelmű, hogy az ítélmesteri signaturák a fejedelmi tábla megszervezésének idején már teljesen kiforrott gyakorlatra vallanak, szövegezésük pedig leginkább a törvénykezési jegyzőkönyvekéhez hasonlítható. Erre a megállapításra a későbbiekben még visszatérünk.

A következő signatura-példánk már a táblai bírászkodás székelyekre vonatkozó gyakorlatának emléke, a sajátos székely joggyakorlatnak, illetve annak a központi bírászkodásban való alkalmazásának értékes forrása. Az ítélmesteri jegyzetek hordozója, a keresetlevél ezúttal Szigeti Pál protonotarius és a helyi nemesek által Mezőmadarason, 1569. augusztus 14-én kiállított jelentés, amely a felperes Csáki Mihály kancellár részére kelt, Bernáld Ferenc özvegye és Bernáld Miklósné Márta alperesek ellenében, a mezőmadarasi határban levő, Fekete nevű prédiúmról, illetve egy ottani kaszálóról.¹⁴ A terjedelmes és nehezen betűzhető, az említett Szigeti Pál kezével kelt signatura szerint az ügyben először a Székelyvásárhelyen, mindhárom nemzet részére tartott vízkeresztű nyolcadon történt leváta, talán azért csak akkor, mert 1570-ben a székely terminus valószínűleg elmaradt.¹⁵ Január 22-én a kancellárt Válaszúti Pál, az alpereseket pedig Domokos Péter képviselte, a felperes ügyvédje először a szokott teher mellett visszavonta a korábbi prókátort, majd kijelentette, hogy képviseltje nem mond le a neki adományozott, Fekete prédiúmbeli királyi jogról („a iure nostro regio in predio Fekethe in hac sede sicalicali existente per nos sibi collate recedere nolle”), minthogy a Dekrétum¹⁶ értelmében az alperesek azt rosszhiszeműen bírták, és a királyi jogot maguknak bitorolták. Ugyanakkor kérte, hogy az alperesek bizonyítsák mezőmadarasi lófőségüket, és azt, hogy emiatt a nevezett prédiúmban is jószágrésszel bírnak („in possessione Mezeomadaras [...] primipilatum habaretur ratione [...] portionisque earum in dicta possessione Mezeomadaras existentem, in eodem predio Fekethe ratam portionem haberent”). A felperesi allegációról az alperes másolatot kért, melynek árát tallérban fizette

¹⁴ Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága, Kolozsvár (a továbbiakban: KNLt), Középkori oklevélgyűjtemény (a továbbiakban: KOKlGyűjt), Bánffy cs. lt., nr. 52. II. János 1569. július 11-én adományozta kancellárjának a mezőmadarasi részjószágot, ebből indult a per a Bernáldokkal. Lásd *Székely oklevéltár* II. 1520–1571. Szerk. Szabó Károly. Kvár 1876. (A továbbiakban: SzOkl) 248–249. Regesztája: *Az erdélyi fejedelmek királyi könyvei I. 1569–1581. János Zsigmond királyi könyve 1569–1570.* (Erdélyi Történelmi Adatok VII. 1.). Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közzéteszi Fejér Tamás–Rác Etelka–Szász Anikó. Kvár 2003. 153. sz.

¹⁵ Bogdándi: *Törvénykezési szakaszok* 77.

¹⁶ Korszakunkban a Dekrétum alatt rendszerint a Tripartitumot értették. Lásd Bogdándi Zsolt: *A bírászkodás jogforrásai az erdélyi fejedelmi táblán a 16. században.* Erdélyi Múzeum LXXXIII(2021). 1. sz. 32–34.

meg („solvit in thallero”). A következő perfelvételt ugyanazon a terminuson, január 26-án került sor. Ekkor az alperes prókátora tiltakozott, és a Tripartitumra való pontos hivatkozással¹⁷ azt állította, hogy a felperes ügyvédjét csak a köztudományvétel előtt vonhatta volna vissza, mire az ítélőszék úgy döntött, hogy az alperes által idézett cikkely nem a székelyek törvényeire és szokásaira vonatkozik, hanem a nemesekére, és a székelyek régi szokása szerint a prókátor visszavonása helyesen történt. („Deliberatum est quod textus ille non de legibus et consuetudine Siculorum verum de legibus nobilitatis tractatur [?] nam leges ac consuetudines Siculorum seorsim [?] in Decreto haberetur [?], ideo secundum veterem consuetudinem Siculorum potest revocare.”) Erre a feleletre az alperes a személyes jelenlét elé („in solius majestatis presentiam”) kívánta tenni ügyét, de minthogy ez egyszerű kifogás volt („simplex exceptio”), úgy döntöttek, hogy a pert csak egész seriesével együtt lehet fellebbezni. Erre ezúttal nem került sor, hanem – ha helyesen értelmezzük a signatura tartalmát – az alperes ügyvédje a székely jogszokásra alapozva állította, hogy a székely előkelők és lófők nem tartoznak a király adományozási joga alá („potioratus et primipilatus numquam donationi regie subiacerunt”), a királyi jog ellenében nem szükséges oklevelekkel bizonyítani, hanem elégséges, ha a föld békés használatát tanúkkal támasztják alá. A felperes prókátora erre feltette a kérdést, hogy a székely előkelők és lófők nemesek-e („interogavit procurator A[ctoris], an potiores et primipili sint nobiles”)? Mire az alperesek ügyvédje azt a választ adta, hogy „secundum veterem consuetudinem”, tehát a régi szokás értelmében nemesek, amire a felperes prókátora a Tripartitumra hivatkozva azt állította, hogy a székelyek sem szokásjoguk, sem származásuk szerint nem nemesek, minthogy a nemesi minőség a királyi joghatóságtól függ.¹⁸

A királyi jog székelyföldi érvényesüléséről, pontosabban annak a hatóság általi értelmezéséről hoz új adatokat a tábla által hozott (rész)ítélet.¹⁹ Ha helyesen olvassuk és jól értelmezzük a szöveget, akkor a Dekrétum említett 3. címére hivatkozva kijelentették, hogy a Szent Korona joghatósága alatt mindenütt érvényes a *ius regium*; a székelyek között is vannak nemesek, minthogy régi szokás szerint törzsenként, nemenként és áganként maguk között felosztják az örökségeket és a tisztségeket, a székely köznép vagy közösség („plebeosque sive communitatem Siculorum”) pedig régóta a királyi fenség hatalmától függ („ab antiquo regiemajestati potestate subiectam fuissent”), és emiatt – a királyi jog ellenében – a prédiomot nem adhatták volna el, mint ahogy azt a signaturát hordozó tanúvallomások szerint a faluközösség megtette. A következőkben az alperes a vitatott Fekete prédiumbeli birtokrész saját nemzetségéhez, lófőiségéhez és ágához való tartozásának bizonyítására felhozta, hogy Örlöc nem Bő ágán két lófőiséget, Adorján nem Pozsony ágán hét, Jenő nem Borozló ágán pedig ismét két lófőiséget bír.²⁰

¹⁷ „juxta contenta Decreti Regni prout haberetur pars 2 tit. 80.” Vö. *Werbőczy István Hármaskönyve*. Ford., bev. és utalásokkal ellátta Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen. Jegyz. Márkus Dezső. Bp. 1897 (Magyar Törvénytár). 358. (A továbbiakban *Werbőczy: Tripartitum*). Titulus 80. *Procuratoris responsio, quomodo, et quo onere retractari debeat?*

¹⁸ „Procurator A. dicit Siculos neque juxta consuetudinem Siculorum neque ab origine Scithica [?] nobiles esse, quandoquidem nobilitas a jurisdictione regia dependet prout haberetur in prima parte titulo 3.” Vö. *Werbőczy: Tripartitum* 56–58.

¹⁹ Erről újabban lásd Rác Balázs Viktor: *A ius regium székelyföldi megjelenése: egy látszólagos tudományos konszenzus*. Erdélyi Múzeum LXXXIII(2021). 1. füzet. 1–16.

²⁰ „Procurator I. proponit de genere seu tribo Eorleocz, in ramo Bew ratione huius rami habet duos primipilatus. In tribo Adoryan, ramo Poson septem primipilatus. In genere seu tribo Jeneco, ramo Borozlo duo [...]”

A perben újabb leváta ugyanazon a törvényszakon január 30-án, majd február 1-jén történt, amikor az alperes a segesvári országgyűlés végzésére hivatkozott, miszerint a székely előkelők és lófők örökségeikben megmaradnak.²¹ Erre a felperes prókátora azt mondta, hogy ez éppen az alperes ellen szól („articulus non pro se sed contra I. est”), mivel a székely község („plebeos”) részt nem adhatott volna az alperesnek, az erre kelt deliberatum szerint pedig „Siculis liberum fuisse potioribus pro sese hereditates occupare quod etiam communitati Siculorum permissum fuisset, preterea introducitur consuetudinem de usu decenni etc.”. Az ítéletből a székely előkelők és község szabad földfoglalására vonatkozó rész egyértelmű, a földek (?) tízéves/évtizedes használatát említő utalás viszont nehezen értelmezhető. Újabb adatok előkerüléséig csupán feltételezés marad, hogy a székely jogszokások szerint a földfoglalást követően 10 év elteltével következett be az elvülés.

A signatura befejező részéből szinte csak az alperes által a személyes jelenlétre való fellebbezés tűnik világosnak („I. appellat in presentiam solius majestatis regie”), emellett az alperes talán még arra hivatkozott, hogy a Fekete nevű rész korábban birtok volt, és utóbb elnéptelenedett, ha pedig birtok volt, akkor az ottani jószág tartozhatott a sámsondi lófőségéhez. Végül a szöveg egy zavaros, a tízéves használatot újra felemlítő résszel zár: „de usu decenni non [?] textus loquitur [?] de jure civili et canonico prescriptioneque”. Az imént említettük, hogy az alperes ügyvédje a signatura szerint a personalis presentia bírósága elé vitte az ügyet, az oda beadott propositio fennmaradt szövege szintén a székely jogszokások jelentős forrása.²²

Forrásértéke miatt még egy signaturát ismertetünk bővebben, a Báthory Zsigmond által 1588. február 24-én kiadott oklevél hátlapjáról. A jegyzetet hordozó parancslevelet az erdélyi vajda Küküllő vármegye alispánjaihoz, szolgabíráihoz és jegyzőjéhez, valamint ítélőszéki jegyzőihez címezte.²³ Eszerint a vajda a vármegye ispánjának, Kendi Sándornak, Kendi Ferenc tanácsúrnak továbbá Sulyok Ferencnek és Jánosnak előadásából értesült, hogy az elmúlt időszakban Váralja, Gogán, Bonyha és Bernád birtokok összes tizedét egy összegben fizették, de miután e jószágok különböző birtokosok kezére jutottak, a bernádi és bonyhai dézsmát elválasztották a váraljai és gogáni tizedektől, tekintet nélkül arra, hogy e településekről egyenként mennyi tizedre lehet számítani („non tamen juxta pretactarum possessionum Bohnya, Bernald, Varallya et Gogan territoriumque earundem ac decimarum in eisdem provenientem quantitatem et qualitatem separatas segregatasque fuissent”). Ezért a nevezett Kendiek és Sulyokok, úgymint Bonyha és Bernád birtokosai kijelentették, hogy ők ezentúl a dézsmát mindegyik birtok nagysága és az onnan várható tizedösszeg szerint akarják fizetni, és így akarnak megosztolni Gogán és Váralja birtokosaival, Patócsi Erzsébettel és Annával, és erre intsek az utóbbiakat, ha pedig az osztályt megtagadnák, akkor idézzék őket a kúriába.

Az oklevél hátlapjára a Radvánczi Márton ítélőmester által feljegyzett leváták alapján nyilvánvaló, hogy a Patócsiak a birtokok, illetve a tizedek felosztását megtagadták, az idézés pedig megtörtént. A signatura szerint a perben az első levátára 1589. február 27-én került sor, ekkor az alperesek ügyvédje part kért a jelentővelről, melynek kiállítása, illetőleg a díjnak törlesztése vélhetően az ítélőmesteri hospitiumon történt („petit par intrascriptarum et penes latius ducet ad hospitium”). Március 1-jén újabb perfelvétel történt, de az alperes prohibitával élt, majd

²¹ *Erdélyi Országgyűlési Emlékek* II. (1556–1576). Szerk. Szilágyi Sándor. Bp. 1876. (A továbbiakban: EOE) 203.

²² SzOkl II. 277–286.

²³ MNL OL F4, Cista Capituli, Cista Küküllő, fasc. 1., nr. 27.

március 10-én azzal hozakodott elő, hogy a felperes bizonyítsa állítását, miszerint a jószágok dézsmáját egyben számolták. Erre a felperesek bizonyítékként bemutatták a tized-arendator lajstromát („registrum arendatoris decimarum nostrarum super connumerationem decimarum confectum ex mandato illustrissimi principis”), mely szerint a nevezett birtokok tizedét valóban egyben számolták fel.²⁴ A tábla elfogadta a felperesek érvelését és bizonyítékát, elrendelte, hogy a birtokokon lakó jobbágyok körében tartsanak vizsgálatot a dézsmáról, a limitációt pedig úgy végezzék el, hogy számolják fel azokat a jobbágytelkekhez tartozó földeket is, melyeket a földesurak művelnek és bitorolnak („pro se usurpassent”), majd mindegyik fél a maga része szerint fizesse a dézsma összegét. Az elhatárolást pedig az arendator vagy helyettesei és az ítélmester előtt végezzék el. Azt sajnos nem tudjuk, hogy ez az ítélet végrehajtásra került-e, minthogy mindkét fél fellebbezett.

Az idézőlevelek hátlapján fennmaradt, gyorsírásos és emiatt olykor nehezen olvasható és értelmezhető signaturák mellett jelentős számban maradtak ránk ilyen jegyzetek átíratban. Ahogyan Kitionich is megjegyezte, ezeknek az ítélmesteri jegyzeteknek bizonyító erejük volt, amiért gyakran kértek róluk a peres felek másolatot. Jó példánk erre Báthory Zsigmondnak 1592. január 27-én, a székelyek vásárhelyi terminusán kiadott oklevele.²⁵ Ezek szerint Pál fordulása napjának szombatján, midőn a vajda a praesidenssel, az ítélmesterekkel és az ülnökökkel együtt ítélőszékét tartotta, Orbán Mihály és Balázs felperesek néhai Kún Benedek fia elleni perében, a felperesek ügyvédje, Sámsondi András bemutatta Báthory Kristóf vajda 1579 februárjában kelt iktatóparancsát, melynek hátlapján különféle feljegyzések voltak a per felvételének rendjéről („in quarum dorso nonnullae *signaturae* iuxta levatarum seriem conscriptae”), valamint a keresetlevelet, melyekről az alperesek ügyvédje, Köpeczi Tamás part kért. Az átírt signatura szövege arról tudósít, hogy az iktatás elleni ellentmondás okán indult perben először a Székelyvásárhelyen tartott törvényszakon történt perfelvétel (*levata*) 1579. május 6-án, de akkor az alperes nevében senki sem jelent meg, amiért elmarasztalták. Ugyanazon a terminuson, május 22-én újratárgyalták az ügyet, és ekkor az alperes nevében prohibítával betiltották az ítéletlélvi kiállítását. Ugyanekkor a tárgyalás a bizonyítási szakaszba lépett: a felperes az ellentmondás okát kérte, mire az alperes előadta, hogy a peres erdő a birtokkal közös tulajdonuk. Ezzel szemben a felperes azt lófői erdőnek tudta, és bizonyítékként két oklevelet mutatott be, a 15. század végéről. Ezekről és a jelentésről az alperes par-példány kiállítását kérte.

A következő perfelvételre május 27-én került sor. Ekkor az alpereseket képviselő neves ügyvéd, Pistaky Lukács írásban nyújtotta be az ellentmondás indoklását, melyről a felperes part kért, és annak ellenértékét törleszteni ígérte.²⁶ Ezzel a per újabb halasztással május 29-re jutott, a

²⁴ Adatok a dézsma fejedelemségkori adminisztrációjához. Bevezetéssel és jegyzetekkel közlésezi Jakó Zsigmond. Erdélyi Történelmi Adatok V. 2. Kvár 1945. 36. Az idézett forrás bizonyítja, hogy a dézsmajegyzékből több példány is készült.

²⁵ MNL OL, P676 Földvári lt., 2. csomó (évrendezett). E példát idéztük Bogdándi Zsolt: *Az erdélyi táblai perfolyamról és az ítélmesterek tevékenységéről a 16. század második felében.* = *Testimonio litterarum. Tanulmányok Jakó Zsigmond tisztelőjére.* Szerk. Dáné Veronka–Lupescuné Makó Mária–Sipos Gábor. Kvár 2016. 43–45.

²⁶ Az oklevél parjának kiállításáért járó díjakat az országgyűlésen a középkori törvények alapján szabályozták. Az így beszédett tekintélyes pénzösszeg szintén az ítélmestereket illette meg, akik vélhetően ezekből a jövedelmekből a szolgálatukban álló jegyzőknek is juttattak. Az idézett szövegben és máshol is a másodpéldányért háromféle fizetési módot említenek: „solvit in verbo domini Helii Zekely” – ez vélhetően arra utal, hogy nem fizették ki a díjat, de a törlesztésre Székely Illyés szavával kötelezték magukat/„solvit in tallero” – a par-példány díjának törlesztése ezüstpénzben, tallérban történt/„solvit in anullo aureo” – készpénz hiányában a díjat valószínűleg az ítélmester kezénél zálogba tett

szokásos par-kérés után hosszú ideig szünetelt, majd az 1592. január 13-tól Székelyvásárhelyen tartott terminusra került, ahol immár az örökösök folytatták azt. Január 25-én vették fel a pert, és ekkor mutatta be a felperes írásban újabb keresetét („exhibet actionem litis intermedii in scriptis”), és ekkor kért az alperes ügyvédje erről és a leváták soráról („petit par intrascriptarum actionis litis intermedii et levatarum”) másolatot. A január 27-i oklevélben szintén átírt magyar nyelvű keresetből kiderült, hogy Orbán Mihály újabb vádakot hozott fel Kun Gáspár és apja ellen. Ezek szerint azok felfegyverzett szolgálókkal és valamilyen cigányokkal 1586-ban, Lőrinc napja körül, az éj leple alatt a felperesnek a marosszéki Kálon levő kúriájára rontottak, az ajtót betörve őt keresték, hogy megöljék, feleségére szablyát vontak, négyéves fia pedig annyira megijedt, hogy „az ideoteol fogwa zegeni fiamott az bethegseg egi arant gyeottreotte kiben ezten ez napra megh hala”. Ezenfelül az udvarházát teljesen kifosztották, felesége ruháit, szoknyáit és gyűrűit mind elvitték, őt pedig a székelybői határban, amikor Fábian Albert erdejére ment, „vagdaltak, taglottak, holth elewenen hattak”.

A fenti eset mellett még sok példát hozhatunk arra, hogy az ítélmesterek hátlapji feljegyzései mennyire részletesen tájékoztatnak a perfolyamról.²⁷ A középkori gyakorlatot folytatva, azt továbbfejlesztve, a signatura rögzítette mindazt, ami a perben történt, és mind tartalmilag, mind formailag megadta a jegyzőknek az oklevelek megszerkesztéséhez szükséges adatokat.²⁸ Az ítéletlevelek kiállításában tehát ezekre, illetve az ekkor már rendszerint írásban beadott ügyvédi allegációkra és propositiókra alapoztak, egyelőre semmi nyom nem utal arra, hogy a 16. század második felében a táblán tárgyalt ügyekről a vármegyei törvénykezési jegyzőkönyvekhez hasonló regisztrumokat vezettek volna. Megállapításunkat egy 1583-ban kelt kézdiszéki fellebbezéssel és az ennek hátlapjára írott ítélmesteri jegyzetekkel,²⁹ illetve az ennek alapján kiadott ítéletlevéllel³⁰ támaszthatjuk alá. Kézdivásárhelyen, október 10-én az ítélszék előtt megjelentek a felperes polyáni Veres István nevében maksai Máté Gergely, az alperes Apor István nevében pedig Babos Bálint. A felperes előadta „wrunk eo nagysaga missilis levele mellet”, hogy az elmúlt évben a polyáni határban levő malmát az alperes hatalmasul elfoglalta, amiért a Decretum szerinti büntetés kiszabását és kára megtérítését kérte. Erre az alperes kifogásolta, hogy két, különböző keltezésű fejedelmi parancssal álltak elő, „eggik Zent Mihaly nap taiba, az másik Zent Janos hawanak 5 napjan keolt”, a szék pedig azzal nem élt, hogy két parancsolattal szólítsanak („engem egyy dologert ket missilissel nem zollithatna”), ezért patvarkodással vádolta ellenfelét. Az ítélszék a vádat elfogadta, az alperest felmentette, a felperest pedig patvarkodáson marasztalta el. A felperes azonban ezzel az ítélettel nem elégedett meg, ezért a szék az ügyet a vajda elé, tehát a táblára terjesztette („vestrae celsitudinis transmissimus in praesentiam”). A kézdiszékiek peráttevő oklevelét Radvánczi Márton protonotarius nyitotta fel 1584-ben, és

aranygyűrűvel törlesztették, melyet utóbb, az oklevél díjának kifizetésével váltottak ki. A középkori okleveles anyagban nem találtunk példát a díj törlesztésének ezekhez hasonló módozataira, de a signaturák tanúsága szerint a Magyar Királyság ítélszékei a 16. század második felében azonos volt a gyakorlat. A példákat lásd *A Blagay család oklevéltára*. Szerk. Thallóczy Lajos és Barabás Samu. Bp. 1897. (MHH Diplomataria 28.) 477; Domanovszky Sándor: *A szepesi városok árumegállító-joga. Lőcse és Késmárk küzdelme az árumegállításért 1358–1570*. Bp. 1922. 433; Lukinich Imre: *A Podmanini Podmaniczky-család oklevéltára IV. 1549–1555*. Bp. 1942. 275–276.

²⁷ KvNlt, Középkori oklevelek gyűjt., Bánffy lt., nr. 107; KvNlt, Kemény cs. csombordi lt., nr. 114; MNL OL F5, Cista diversorum comitatum, Cista 1., fasc. 1., nr. 8; MNL OL F4, Cista Capituli, Com. Albensis, Cista 3, fasc. 5., nr. 14.

²⁸ Bónis: *A kúriai irodák* 228.

²⁹ KvNlt, Középkori oklevelek gyűjt., Bálintit lt., nr. 104.

³⁰ KvNlt, Torma cs. lt., nr. 149/9.

ugyanő írta az alábbi signaturát annak hátlapjára: „1584 Levata feria secunda proxima post festum Conversionis beati Pauli apostoli [január 27.] pro A. Emericus Waas, pro I. Andreas Samsondi protestantur utrinque, procurator. I. responsionem exhibuit in scriptis, procurator A. replicat dimidietatem utriusque lapidis mole possedissee et etiam porcionem A. occupasset et probat. [...] Gregorius Somlyay director causae presenti se ingerit, pro quo Benedictus Henter et dicit quod licet lapis unus mole litigiose fuisset honeste Catherine relicte Ladislai Pal Mate quem videlicet ipse I. [?] impetrasset pro altero colono suo, sed cum ad intercessionem dicti Ladislai Pal Mate alterum jobbationem videlicet Georgium Kowach princeps sibi dedisset, ideo dicta Catherina molendini portionem contra jus fisci vendere et alienare non potuisset, ideo fisco rehabere optaret. Procurator I. contra ingerentem respondit quod I. ea ratione remisisset principi Ladislaum Pal Mate ut molendinum jure perpetuo sibi concederet sic concessisset et princeps annuentiam superinde dedisset ipso I. et superinde haberet litteras et producit [?]. Contra A. dicit quod partem molendini A. minime occupasset sed si voluisset libere portionem suam dictus A. possidere potuisset. Deliberatum quod solus I. non potuit negare directe factum, ideo cum poena potentiae [?] porcionem [?] mole restituentur A., damnum autem juxta regni consuetudinem usque florenorum centum bene infra sed non supra recuperari potest, I. petit executionem quia capitalis esset sententiam, conceditur ex deliberatione.”

A hátlapi signatura alapján, lényegében azt mondatokba foglalva a következő ítéletlevelet adták ki Gyulafehérváron, 1584. január 29-én, tehát két nappal a leváta, illetve a signatura megszerkesztése után: Báthory Zsigmond székely nemesekhez. Tudtul adja, hogy a vízkereszt nyolcadán a székelyek hatalmaskodási ügyeiben tartott terminuson január 27-én (az idézett signaturában: „Levata feria secunda proxima post festum Conversionis beati Pauli apostoli”) megjelentek ítélszékén Kézdiszék fentebb említett peráttevő ítéletlevele alapján a felperes polyáni Veres István nevében ügyvédként Vas Imre, másfelől a szárazpataki Apor István alperes nevében Samsondi András prókátor. Az alperes a felperes vádjára előadta (a signaturából csak annyit tudunk, hogy az alperes prókátora válaszát írásban adta be – *responsionem exhibuit in scriptis* –, tehát ezt a részt az írásbeli beadvány alapján szövegezték meg), hogy a nevezett malomnak két köve van, abból az egyik, vagyis az alsó öt illeti meg, minthogy azt Máthé Pál László özvegye neki engedte át. Ezt készen áll szemrevételezéssel és közös tanúvallatással bizonyítani. Erre a felperes azt válaszolta, hogy a malom mindkét kövének fele része az övé, és ezt tanúkkal tudja bizonyítani. (A signaturában: *A. replicat dimidietatem utriusque lapidis mole possedissee et etiam porcionem A. occupasset et probat.*) Ekkor Somlyay Gergely fiskális director nevében nagyajtai Henter Benedek belépett a perbe, a nevezett malomból Máthé Pál László özvegyének részét a fiskus részére kérve. (A signaturában bővebben: *Gregorius Somlyay director causae presenti se ingerit, pro quo Benedictus Henter et dicit quod licet lapis unus mole litigiose fuisset honeste Catherine relicte Ladislai Pal Mate quem videlicet ipse I. [?] impetrasset pro altero colono suo, sed cum ad intercessionem dicti Ladislai Pal Mate alterum jobbationem videlicet Georgium Kowach princeps sibi dedisset, ideo dicta Catherina molendini portionem contra jus fisci vendere et alienare non potuisset, ideo fisco rehabere optaret.*) Az alperes erre azt válaszolta, hogy a malomrészt a fejedelem neki engedte át, és erről okleveleket is tud bemutatni a következő terminuson. (A signatura szerint: *molendinum jure perpetuo sibi concederet sic concessisset et princeps annuentiam superinde dedisset ipso I. et superinde haberet litteras et producit*). A döntés pedig: az alperes a fiskussal szemben mutassa be okleveleit, a malomrészt adják vissza a felperesnek, aki eskü által 100 Ft-ig visszaszerezheti kárát is az alperes javaiból,

az alperest pedig a malom erőszakos elfoglalása okán a 24 Ft-ot kitevő főbenjáró ítéletben („in sententia capitali viginti quatuor florenorum facientem”) marasztalják el, és elrendelik jószágai és ingóságai elkobzását, melyeknek a szokott módon kétharmad része a bíróságot, egyharmad része pedig a pernyertest illeti meg. (A signaturában valamivel tömörebb megfogalmazásban: *solus I. non potuit negare directe factum, ideo cum poena potentiae [?] porcionem [?] mole restituentur A., damnum autem juxta regni consuetudinem usque florenorum centum bene infra sed non supra recuperari potest, I. petit executionem quia capitalis esset sententiam, conceditur ex deliberatione.*) Az ítéletlevelet ugyanaz a Radvánczi Márton ítélőmester lectázta és adta ki (*Lecta et extradata*), aki a perfolyta feljegyzéseket is tette a kézdiszéki oklevél hátlapjára. A sententiát lejegyző írnoke pedig egyszerűen kerek mondatokba foglalta saját hivatali főnöke signaturáját, és úgy fogalmazta meg az oklevelet. Éppen ebből az eljárásból adódhatott az ítéletleveleknek már a 13. századtól kialakult jegyzőkönyvi formája, amely ugyan nem folytatólagosan vezetett jegyzőkönyv, de a per minden lényeges elemét tartalmazza.³¹

A fenti példa mellett a táblai bíraskodási jegyzőkönyv hiányára vonatkozó feltételezést támasztja alá a signaturáknak hiteles oklevélben való átírása, melyet Kitionich is említett, illetve az, hogy a táblai joggyakorlatban ezekre a feljegyzésekre – és nem valamilyen jegyzőkönyvi bejegyzésekre – hivatkoztak bizonyítékként. Az 1588. év Szent György-nyolcadán például a fejedelmi ítélőszék a bemutatott ítéletlevél hátlapjára tett feljegyzések és az ítélőmesterek más jegyzetei alapján (*prout ex dorso litterarum judicialium et alia etiam signatura manu propria magistri nostri protonotarii notata constabat*) állapította meg, hogy a kolozsvári országgyűlés határozata ellenére az alperes négyyszer tett tiltást, és ezért elrendelték a Bánffyak érdekében hozott ítélet végrehajtását.³²

Annak ellenére, hogy már egy 1415 táján kelt törvényi előterjesztés javasolta a kúrián egy könyv vagy regisztrum vezetését a bíraskodásról és főleg a végső ítéletekről, hogy annak alapján a hasonló ügyekben hasonló ítéleteket hozzanak, és hogy azokból az országlakosok részére másolatokat tudjanak kiadni,³³ úgy tűnik, hogy ilyen jellegű jegyzőkönyvek vezetésére nem került sor.³⁴ Talán éppen a növekvő szóbőséggű, a 15. század végére egyre terjedelmesebb signaturák miatt, melyben már a kora újkori modern ügyintézés fázisait, az aktaszerűség előzményeit ismerhetjük fel.³⁵ A központi bíróságok fejedelemségkori gyakorlatában törvénykezési jegyzőkönyv vezetésére a kutatás jelenlegi állása szerint csak 1676-ból van töredékes példánk, és nem csodálkozhatunk azon, hogy szövegezésében az is a 16. századi oklevelek hátlapján olvasható signaturák mintáját követi.³⁶ Itt jegyezzük meg, hogy a perjegyzőkönyvek kialakulásának idő-

³¹ Erről lásd Tringli István: *Hatalmaskodások a középkori Magyarországon*. Akadémiai doktori értekezés. Vác–Bp. 2020. 501–502.

³² KvNlt, Független oklevelek gyűjteménye, nr. 29.

³³ A törvényjavaslat 14–16. cikkelye a „liber seu registrum sententiarum et processuum”-ról: *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457*. Collectionem manuscriptam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Vera Bácskai. Bp. 1976. 401.

³⁴ A kúriai bíraskodás regisztrumvezetési gyakorlatának egyetlen fennmaradt középkori emléke az 1507-es év Szent Mihály nyolcadán kiadott bírságlevelek jegyzéke, de ez nem törvénykezési jegyzőkönyv, hanem a megidézettek elmarasztalásáról vezetett töredékes regisztrum. A forrást idézi Martyn Rady: *Customary Law in Hungary. Courts, Texts and the Tripartitum*. Oxford 2015. 125. A forrás elérhetősége: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/37417>.

³⁵ Bónis: *A kúriai íródak* 229.

³⁶ *In nomine domini. Series causarum levatarum in anno 1676 in civitate Segesvar pro dominis regnicolis, magistro S. (?) ac domino Stephano Sarpataki existente celebratarum*. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár (BCU), Kézirattár, Ms 309., f. 12–23.

pontja a Magyar Királyság kúriai bíraskodása esetében sem állapítható meg, de a 17. század második feléből már kialakult gyakorlatra utaló jegyzőkönyvek maradtak ránk.³⁷

Mindezek mellett egyértelmű, hogy az erdélyi ítélőmesterei „irodákban” ha vélhetően nem is vezettek a 16. század végén törvénykezési jegyzőkönyveket – minthogy azokat az itt bemutatott signaturák lényegében pótolták –, valamilyen feljegyzésekre, másolatokra, „ügyviteli irattárra” szükség volt ahhoz, hogy a perfollyamot követni tudják, és a bírói döntéseket meghozhassák.³⁸ A perek tárgyalásának rendjéről például már egy 1498. évi törvénycikk elrendelte, hogy az ítélőmesterek foglalják jegyzékbe az idézőlevelek keltét, és a korábbi idézéssel kelt pert vegyék elő előbb.³⁹ A sorrend – *series* – szerinti ítélkezést és e jegyzéknek az ítélőmesterek általi vezetését pedig 16. század végi országgyűlési végzések is meglehetősen gyakorisággal előírják.⁴⁰

Összefoglalva az oklevelek hátlapjára írott signaturák, ítélőmesterei jegyzetek vezetésének kapcsán elmondottakat, megállapíthatjuk, hogy a fejedelmi tábla 16. század végi gyakorlatában ezek a feljegyzések már annyira kiforrott formát mutatnak, hogy részletességük lehetővé tette az ítéletleveleknek ezek alapján való megfogalmazását és kiállítását. E jegyzetek forrásértékét éppen ez a részletesség adja; ha nem is maradt fent az ügyben a *sententia*-levél, a *signatura* a *perre*, a perfollyamra vonatkozó minden lényeges elemet megőrzött, és valószínűleg éppen e jegyzetekkel magyarázhatjuk a táblai törvénykezési jegyzőkönyvek 16. századi hiányát is.

Protonotarial Notes and Litigation at the Transylvanian Princely Table in the Second Half of the 16th Century

Keywords: judicial system, Transylvanian Principality, charters, signaturae, protonotaries

Those interested in the judicial system of Early Modern Transylvania can only rely on a limited scope of sources when analyzing the characteristics of a certain period. In order to understand the functioning of the so-called high (curial) courts, the notes made by the protonotaries at the back of the documents are therefore also necessary to study, besides the charters they issued and the formulary books they composed. The main aim of this study is to present and analyze these *signaturae* or notes that appear on the dorse of charters and give us important clues with regard to the stages of the litigation. From these, we could conclude that no kinds of minutes or records (*registrum*) were kept during the functioning of the Princely Table in the second half of the 16th century). The stages of a lawsuit were noted by the protonotaries at the back of the mandates (*mandatum*) and sentences (*litterae iudicariae*) and the letters of judgment were issued using those notes.

³⁷ Varga Endre: *A királyi curia 1780–1850*. Bp. 1974. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai III. Hatóság- és Hivataltörténet 4.) 214. (21. jegyzet).

³⁸ Erre bizonyíték az, hogy levélkeresetű parancs alapján 1631-ben átirattak Torockai Mihály ítélőmester „irattárból” olyan oklevelet, amelyet még Wesselényi Miklós protonotariushoz címeztek 1582-ben, tehát a táblai bíraskodást irányító ítélőmesterek iratmegőrző szerepet ellátva hagyományozták egymásra a működésük során felhalmozott iratanyagot. Lásd Bogdándi Zsolt: *Wesselényi Miklós. Egy ítélőmester életútja a 16. század végi Erdélyben*. = *Certamen I. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. Szakosztályában*. Szerk. Egyed Emese–Pakó László–Weisz Attila. Kvár 2013. 243. Ebből a példából másolati könyvek vezetésére következtet Fejér Tamás: *Az erdélyi fejedelmi kancellária regisztrumvezetési gyakorlata a 16. században*. Levéltári Közlemények LXXXV(2014). 19–20.

³⁹ Bónis: *Jogtudó értelmiség* 391.

⁴⁰ EOE II. 322; EOE III. 130, 368, 388.